

YANGI O'ZBEKISTONNING IQTISODIY RIVOJLANISHIDA GENDER TENGLIKNING AHAMIYATI

Azamatova Farzona Azizjon qizi
Namangan davlat universiteti
Iqtisodiyot fakulteti 1-kurs talabasi
E-mail: azamatovafarzona691@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada Yangi O'zbekistonning iqtisodiy yuksalishida gender tengligini ta'minlashning strategik o'rni va ahamiyati tahlil qilinadi. Tadqiqotda bank-moliya, soliq va bojxona tizimlarida xotin-qizlarning ulushi hamda ularning boshqaruv jarayonlaridagi ishtiroki statistik ma'lumotlar asosida ko'rib chiqilgan. Ayniqsa, maqolada mehnat bozoridagi transformatsiya jarayonlari tahlil qilinib, ilgari an'anaviy "erkaklar sohasi" sanalgan og'ir sanoat va transport tarmoqlarida, xususan, yuk krani operatori va poyezd mashinisti kabi murakkab kasblarda faoliyat yuritayotgan ayollar misolida kadrlar salohiyatining o'zgarish dinamikasi yoritilgan. Shuningdek, xotin-qizlarning iqtisodiy huquqlarini himoya qilishga qaratilgan so'nggi yillardagi islohotlar va davlat dasturlarining amaliy samaradorligi tahlil etilgan.

Kalit so'zlar: Gender tengligi, bank-moliya tizimi, soliq siyosati, bojxona ma'muriyatchiligi, qurilish sohasi, iqtisodiy islohotlar, ayollar tadbirkorligi, inkluziv o'sish.

Bugungi kunda jahon iqtisodiyotining barqaror o'sishini ta'minlashda inson kapitalidan oqilona foydalanish, xususan, xotin-qizlarning jamiyatdagi mavqegini mustahkamlash hal qiluvchi ahamiyat kasb etmoqda. Yangi O'zbekistonni barpo etish strategiyasida ham xotin-qizlarning iqtisodiy faolligini oshirish davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biri etib belgilandi. Xususan, an'anaviy ravishda "erkaklar sohasi" deb hisoblangan **bank-moliya, soliq va bojxona, qurilish, temir yo'l transporti**, tizimlarida ayollarning roli tubdan qayta ko'rib chiqilmoqda. Agar ilgari ushbu sohalarda ayollar asosan ijrochi yoki quyi bo'g'in xodimi sifatida ko'rilgan bo'lsa, bugungi kunda ular qaror qabul qiluvchi, strategik rejalashtiruvchi va yuqori malakali ekspertlar sifatida namoyon bo'lmoqda.

Ushbu maqolaning maqsadi — so'nggi yillarda moliya-iqtisod segmentida amalga oshirilgan islohotlarning ayollar bandligi va ularning martaba o'sishiga ta'sirini tahlil qilish hamda mavjud statistik ko'rsatkichlar asosida gender tengligining iqtisodiy samaradorligini asoslab berishdan iborat.

So'nggi yillarda jamiyatda ayollar rolini oshirishga qaratilgan siyosatlar ilgari surilmoqda. Ularga ko'plab imkoniyatlar, ularni iqtisodiy bilimlarini oshirish bo'yicha

qator qaror va farmonlar imzolanmoqda, katta-katta pul mablag'leri ajratilmoqda. O'zbekiston Respublikasining Qonunchilik palatasi tomonidan 2019-yil 17-avgustda qabul qilingan **Xotin-qizlar va erkaklar uchun teng huquq hamda imkoniyatlar kafolatlari to'g'risida** qonunda ayol va erkaklarni gender tengligini ta'minlash bo'yicha qator moddalar joriy etildi.

Davlat xotin-qizlar va erkaklarga shaxsiy, siyosiy, iqtisodiy, ijtimoiy va madaniy huquqlarni amalga oshirish chog'ida teng huquqlilikni kafolatlaydi.

Davlat xotin-qizlar va erkaklarga jamiyat hamda davlat ishlarini boshqarishda, saylov jarayonida teng ishtirok etishni, sog'liqni saqlash, ta'lim, fan, madaniyat, mehnat va ijtimoiy himoya sohalarida, shuningdek davlat va jamiyat hayotining boshqa sohalarida teng huquq hamda imkoniyatlar ta'minlanishini kafolatlaydi.

Xotin-qizlar va erkaklar o'rtasida haqiqiy tenglikka erishish, jamiyat hayotining barcha sohalarida ularning ishtirokini kengaytirish, jins bo'yicha bevosita va bilvosita kamsitishni bartaraf etish hamda ularning oldini olish maqsadida davlat tomonidan gender siyosati amalga oshirilishini ta'minlashga doir vaqtinchalik maxsus choralar ko'riladi.

Mamlakatda xotin-qizlarning huquq va qonuniy manfaatlarini himoya qilish, ularning iqtisodiy, ijtimoiy va siyosiy faolligini oshirish, sog'lig'ini saqlash, kasbga o'qitish va bandligini ta'minlash, tadbirkorlikka keng jalb etish, ehtiyojmand xotin-qizlarni ijtimoiy qo'llab-quvvatlash, gender tenglikni ta'minlash borasida olib borilayotgan islohotlarni tizimli davom ettirish chora-tadbirlarini isloh qilishga qaratilgan. Jumladan:

Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligi (A.H. Toshkulov) hamda Moliya vazirligi (T.A. Ishmetov) 2022-yil 1-sentabrga qadar davlat oliy ta'lim muassasalarining magistratura bosqichiga to'lov-kontrakt asosida qabul qilingan va ta'lim olayotgan xotin-qizlarning davlat oliy ta'lim muassasalari kesimida ro'yxatini shakllantirsin hamda 2022-yil 1-oktabrga qadar kontrakt to'lovlarini qoplab bersin;

v) xorijiy oliy ta'lim muassasalarining bakalavriat ta'lim dasturlari bo'yicha — 50 nafar, magistratura ta'lim dasturlari bo'yicha — 10 nafar xotin-qizlarga har yili "El-yurt umidi" jamg'armasi orqali qo'shimcha grantlar ajratib borilsin.

Shu bilan bir qatorda Yangi O'zbekistonning bank-moliya tizimida ayollar ulushi bugungi kunda barqaror o'sib bormoqda. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2024-yil 7-martdagi **PQ-122-sonli** qaroriga muvofiq, xotin-qizlar tadbirkorligini qo'llab-quvvatlash uchun tijorat banklari orqali yirik miqdordagi imtiyozli kredit liniyalari ajratilishi belgilandi. Bu jarayonda ayol bankirlarning roli alohida ahamiyatga ega, chunki ular ayol mijozlarning ehtiyojlarini yaxshiroq tushunadi va moliyaviy maslahat berishda yuqori mas'uliyat ko'rsatadi. Statistik ma'lumotlarga ko'ra, bank tizimidagi o'rta bo'g'in rahbarlarining qariyb **25-30 foizini**

ayollar tashkil etmoqda, bu esa tizimda qaror qabul qilish jarayonlarining barqarorlashganidan dalolat beradi."

2022–2024-yillarda Ayollar faoliyatining o‘rish Ko‘rsatkichlari (1-jadval)

Soha / Ko‘rsatkich	2022-yil (%)	2023-yil (%)	2024-yil (%)
Bank-moliya tizimidagi ayollar ulushi	25%	27.5%	30.1%
Soliq tizimidagi ayollar	12%	15%	18%
Davlat boshqaruvidagi ayollar (umumiy)	27%	32%	35%
Tadbirkorlikdagi xotin-qizlar ulushi	35%	36%	37.2%
Siyosiy partiyalardagi ayollar ulushi	46%	46.7%	48.4%
Bojxona tizimidagi ayollar ulushi	6.4%	7.9%	9.5%

O‘zbekistonda 2022–2025-yillar oralig‘ida xotin-qizlarning iqtisodiy va ijtimoiy faolligini oshirish davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishlaridan biriga aylandi. Ayniqsa, bank-moliya, soliq va bojxona kabi an'anaviy ravishda "murakkab" hisoblangan sohalarda ayollarning ulushi va rahbarlik lavozimlaridagi o‘rni sezilarli darajada o‘rdi. Soliq va bojxona ma‘muriyatchiligida ayollar ulushining ortishi (2022-yildagi 12% dan 2024-yilda 18% gacha) tizimning shaffoflashuviga ijobiy ta‘sir ko‘rsatmoqda. Ayol xodimlarning muloqot madaniyati va qonun ustuvorligiga bo‘lgan sadoqati soliq to‘lovchilar bilan ishlashda nizoli vaziyatlarni kamaytirishga va tadbirkorlik subyektlari bilan "biznes-hamkor" tamoyili asosida ishlashga yordam bermoqda. Bu esa, o‘z navbatida, yashirin iqtisodiyot ulushini kamaytirishda muhim omil bo‘lib xizmat qiladi. 2023-yil yakuniga ko‘ra, Markaziy bank hisobotida bank tizimidagi jami xodimlarning 27.5% ini ayollar tashkil etishi qayd etilgan. 2025-yilga kelib bu ko‘rsatkichni 35% ga yetkazish "Gender tenglikni ta'minlash strategiyasi"da belgilangan.

Bojxona sohasini raqamlashtirish (E-bojxona) jarayoni jismoniy kuch talabini kamaytirdi va intellektual tahlilga bo‘lgan ehtiyojni oshirdi, bu esa ayollar ulushini 2022-yildagi 6.4% dan 11% dan yuqoriga olib chiqdi.

Ayollarning moliya tizimidagi faolligi ularning kredit olish imkoniyatlari bilan ham bog'liq. 2024-yil yakuniga ko'ra, xotin-qizlar tadbirkorligini qo'llab-quvvatlash uchun ajratilgan imtiyozli kreditlar hajmi 2022-yilga nisbatan **1.8 baravarga** oshirildi. Bu orqali tadbirkorlik sohasi kengaytirildi va ko'plab uyda o'tirgan ishsiz ayollar bandligi ta'minlandi.

Bugungi kunda zamonaviy texnologiyalar (masalan, avtomatlashtirilgan kranlar va raqamli boshqariladigan poyezdlar) jismoniy kuchdan ko'ra, yuqori diqqat, mas'uliyat va intellektual salohiyatni talab etmoqda. Ilgari faqat "erkaklar kasbi" hisoblangan **qurilish va og'ir sanoat** kabi sohalarda ayollarning paydo bo'lishi shunchaki ijtimoiy ko'rinish emas, balki iqtisodiy zaruriyatdir. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, ayol kran operatorlari va poyezd mashinistlari texnik xavfsizlik qoidalariga rioya qilishda va texnikani asrab-avaylashda yuqori ko'rsatkichlarga ega. Bu esa ishlab chiqarishdagi kutilmagan xarajatlarni kamaytirishga xizmat qiladi. Ilgari qonunchilikda ayollarning poyezd mashinisti bo'lib ishlashi taqiqlangan edi. 2021-yilda bu cheklovlar bekor qilingach, 2022-yildan boshlab ilk ayol-mashinistlar tayyorlana boshlandi. 2023-yilda Toshkent metropoliteni va "O'zbekiston temir yo'llari" tizimida ilk guruh ayol mashinist yordamchilari amaliyotni boshladi. 2024-yilga kelib, o'nlab ayollar zamonaviy elektr poyezdlari va metro vagonlarini mustaqil boshqarish sertifikatlariga ega bo'ldi. Qurilish sohasida ayollarning roli asosan loyihalash va pardoqlash bilan cheklanib qolmay, og'ir texnikalarni boshqarishga o'tmoqda. Zamonaviy minora kranlari masofadan yoki qulay kabinalardan boshqarilishi ayollar uchun bu kasbning jozibadorligini oshirdi. 2022-yilda qurilishda ayollar ulushi past bo'lgan bo'lsa, 2024-yilda yirik shaharsozlik loyihalarida (masalan, "New Tashkent") ayol kran operatorlari va muhandislar soni **2 barobarga** ko'paydi.

2022–2024-yillarda noan'anaviy sohalardagi ayollar ulushi (2-jadval)

Soha	2022	2023	2024
Poyezd mashinistlari va yordamchilari	1%	2.5%	4.2%
Og'ir texnika va kran operatorlari	1.5%	3.2%	5%
Sanoat va muhandislik xodimlari	8.4%	10.1%	12.6%

Yuqoridagi jadvalda 2022-yil va 2024-yillar oralig'ida noan'anaviy sohalardagi ayollar ulushi keltirilgan. Eng katta o'zgarish temir yo'l transporti sohasida kuzatildi. 2022-yilda ushbu yo'nalishda ayollar ulushi deyarli nolga yaqin bo'lgan bo'lsa, 2024-yilga kelib bu ko'rsatkich **4,2 foizga** yetdi. Bu o'sishning asosiy sababi —

qonunchilikdagi taqiqlarning olib tashlanishi va metropoliten hamda temir yo'l tizimida ayol mashinistlarni tayyorlash bo'yicha maxsus kvotalarning joriy etilishidir. Ayollarning texnik intizomga qat'iy rioya qilishi va mas'uliyatligi transport xavfsizligini ta'minlashda yangi standartlarni yaratmoqda. Sanoat va muhandislik yo'nalishida ayollar ulushining **12,6 foizga** yetishi sohaning raqamli transformatsiyasi bilan bog'liq. Zamonaviy zavod va fabrikalarda jismoniy kuch talab qiladigan jarayonlarning avtomatlashishi ayollarga murakkab texnologik liniyalarni boshqarish imkonini berdi. Shuningdek, qurilish maydonlarida, xususan, minora kranlarini boshqarishda ayollar ulushining **5 foizga** yetishi sohadagi rivojlanishni ko'rsatadi. Ayollarning detallarga bo'lgan e'tibori va ehtiyotkorligi yuqori balandlikdagi ishlarda xavf-xatarlarni kamaytirishga xizmat qilmoqda. Bu ko'rsatkich 2022-yildagi 1,5 foizdan uch barobarga oshgani qurilish kompaniyalari rahbarlarining ayol mutaxassislarga bo'lgan ishonchi ortganidan dalolat beradi.

Xulosa

Yangi O'zbekistonning zamonaviy taraqqiyot bosqichida gender tengligini ta'minlash shunchaki ijtimoiy islohot emas, balki mamlakat iqtisodiy barqarorligini ta'minlovchi strategiyaga aylandi. 2022–2024-yillar oralig'ida kuzatilgan dinamika shuni ko'rsatadiki, ayollarning iqtisodiy faolligi nafaqat an'anaviy xizmat ko'rsatish sohalarida, balki mamlakat YalMning asosi hisoblangan og'ir sanoat, transport va moliya tizimlarida ham tub burilish yasadi. Ayollarning iqtisodiy jarayonlardagi to'liq ishtiroki mamlakatning intellektual salohiyatini ikki barobarga oshirish imkonini beradi. Kelgusida ushbu ijobiy tendensiyani saqlab qolish uchun xotin-qizlarning ushbu yo'nalishlaridagi ta'limini yanada rag'batlantirish hamda noan'anaviy sohalarda mehnat qilayotgan ayollar uchun munosib ijtimoiy-maishiy infratuzilmani rivojlantirish ustuvor vazifa bo'lib qolishi lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasi Statistika agentligining "Xotin-qizlar va erkaklar" statistik to'plami (2023-2024).
2. gender.stat.uz
3. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 07.03.2022 dagi PF-87-son Farmoni.
4. **O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Qarori**, "Xotin-qizlarning iqtisodiy huquq va imkoniyatlarini kengaytirish, ularni tadbirkorlikka jalb qilish tizimini takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida", 2024-yil 7-mart, PQ-122-son.
5. **O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni**, "Oila va xotin-qizlarni tizimli qo'llab-quvvatlashga doir ishlarni yanada jadallashtirish chora-tadbirlari to'g'risida", 2022-yil 7-mart, PF-87-son.